

Fitxa per la Foiospèdia / Arxiu de memòria popular

Nom/Cognom	Francisco Plasencia Saurí, 'Paco Plasencia'
Data de naixement	Divendres 15 d'agost de 1919
Títol	<i>Paco Plasencia, del Forn Vell</i>
Categories	Oficis, Guerra Civil, postguerra
Data i lloc de l'entrevista	Divendres 12 de juny de 2020, al Forn Vell
Equip entrevistador	Etnograma (Laura Yustas, Nelo Vilar)
Link	https://youtu.be/xucNuTexrwQ
Extracte	https://youtu.be/4U0FmfsRuQ8

Una entrevista preciosa amb el tio Paco del Forn Vell, el nostre centenari en plena forma, i en el context de la cuina que és al cor del forn. Paco ens ofereix un cabdal d'informació històrica i etnològica sobre Foios, viscuda en primera persona: des de la proclamació de la República un 14 d'abril del 31, a la guerra civil o a una postguerra difícil: sense farina, fent estraperlo i treballant 14 hores diàries durant tota una vida. Una entrevista que aporta molta informació, però sobretot una exhibició d'humanitat plena de bon humor i amb moments per a l'emoció. Un material de luxe que passa a enriquir el patrimoni cultural immaterial de Foios —la UNESCO va declarar la memòria oral autobiogràfica com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat en 2003—.

No podem estar més agraïts amb Paco i amb la seua filla Mari Carmen, amb qui vam tindre un berenar per a recordar.

Sinopsi:

Paco Plasencia (1919) parla de la seua educació durant els anys 20, de la República, la guerra i la dura postguerra, però sobretot del seu ofici al Forn Vell, en el que visqué tantes peripècies, i del seu poble, Foios.

Transcripció:

...I com li diuen?

Francisco Plasencia Saurí.

I l'any de naixement?

L'any 19... del segle passat. El [divendres] 15 d'agost del segle passat. La memòria la tinc bé.

Mos estava dient que els seus avantpassats no eren de Foios.

No. M'auelo ja vingué de Casinos ací. M'auelo. Però que d'ells venien de Càceres. En aquell temps ficaven el apellido que venia de fora, i a d'ells els ficaren Plasencia perquè allà és un poble molt important, i són Plasencia la meua família.

Entonces ells no eren llauradors d'ací del terreno.

No, no te dic que ells venien...? Descendien d'allà.

Clar, i van vindre ací i van buscar ofici, m'imagine.

Sí, vingueren i se pararen en Casinos i per allí. Però, modèstia apart, com eren més listos que els d'ací se'n vingueren dos a Foios: la u aguatzil i l'atre no sé què; se feren els amos de Foios. Els meus bisauelos. Feien eleccions: les guanyava qui ells volien. Entonces era el partit de dalt i el partit de baix; qui ells volien guanyava. Perquè se n'anaven de... Cúper sabeu a on és, Cúper? Ixos tots eren del partit contrari a d'ells, i u d'ells, dels meus bisauelos, agarrava un trabuc el dia de les eleccions, se n'anava ahí a la via Xurra i diu: "Vosotros a casa", i no dixava passar a ningú [risses]. I guanyaven els que ell volia.

I ells van buscar ofici... van comprar el forn.

El forn era de l'ajuntament, com les escoles. Dos forns, perquè ací vivien cent llauradors de l'horta. Els forns eren com les escoles, els donaven prestats, no? I dos tios meus, bisauelos, com la u ja era aguatzil i com ara, se feu amb els dos: el forn de la Plaça que dien i el forn Vell, que era este. I ací estem.

Vostè a on va anar a escola?

El any que jo nasquí feren les escoles ixes d'ahí. Ahí aní a escola, perquè t'ho dic... Foios té dos etapes, una antes de Don José Ridaura Alcaide; antes. Que no anaven, pobres, ningú a escola... anaven a escola a on fóra. I atra etapa quan ficaren a ell. Que mira... m'entra emoció perquè el tractaren molt mal en Foios, quan s'acabà la guerra. Quan s'acabà la guerra el tiraren de mestre, morí del disgust... Don José Ridaura Alcaide. Per cert, que ara quan vingueren estos volgueren ficar un carrer a nom d'ell, el que passa la via, i només ho vaig vore dic "Ixe no és don José Ridaura". Aní a l'alcalde... "Xe, sí! -Ahí posa José Ridaura Pastor", que era fill d'ell. I don José Ridaura Alcaide era el mestre meu. Ja te dic, modèstia apart: d'ell pac ací Foios era un atre, perquè era un mestre de categoria. Don José Ridaura Alcaide.

Hasta quina edat va anar vostè a escola?

Jo? Tota la vida. Primer feien escola de cagons, que dien, que ho feia qualsevol dona per ahí, que no hi havia escola de... I als sis anys ja passàvem a l'escola nacional, que ens tenia Don José Ridaura Alcaide. **[5 min.]** I d'ahí hasta hui. En acabant aní a una acadèmia a València. Que mira, no vull... m'emocione, eh? Es que aní a una acadèmia que era del director del Banc de València. Era de ell però ell no estava de mestre. I no vull alabar-me: vaig ser el que més sabia de tots, perquè aní a adpendre, quan tenia 14 anys aní a adpendre. I en junio del 36 me criden i me diu... i a mon pare, necessitava el permís de mon pare perquè no tenia 18 anys, pa ficar-me en el banc. Però... en junio del 36; ve agost del 37, maten al director, a dos germans retors... Un desastre. I jo pues tenia una fetxa pa ingresar a treballar el 1 d'agost del 36, però ja manaven els atres i li peguí foc i au; dic, a vore si vaig ahí i... I ací me fiquí a treballar amb els

meus pares. Mon pare morí molt prompte, per culpa d'açò [fa el gest de fumar], el tabaco. Agarrà càncer de garganta, i me quedí... claro, l'ama ma mare però cap de casa jo. I hasta hui.

La seua família tots treballaven al forn?

Els descendents meus tots.

I els majors també?

Ixos eren uns trobats de per ahí [risses]. De Burjassot. Perdona: me buscaven, ací tot eren nòvies pa mi, perquè érem molt treballadors. I jo: xe, jo m'he de casar amb una que m'agrade a mi, no que siga treballadora ni que... I en la fira d'agost del 36 al meu costat ne hi havia una i dic: esta m'agrà a mi [risses], sense saber qui era ni d'a on. I ixa ha segut la mare dels meus fills. Que morí als 90 anys la meua dona, eh? [*María Rosa Chinillach Muñoz, a qui coneixíem per María*].

Vosté que coneix de molt arrere, a lo millor se'n recordarà de quan es va proclamar la República ací en Foios. Se'n recorda?

Pues claro que me'n recorde de la República. El 14 d'abril del 31. Anàrem... Entonces se sabia qui era home i homenico i homenet. Els que eren primer manant en acabant eren republicans. Vull dir jo que... I aixina seguix encara, eh? "Xe, ixe, son pare era això i ara este allò?", perquè eren dels que manaven n'acabant. El primer alcalde de la República el tio Pot, Ramon de Pot. Francisco de Pot, que ixe home fon honrat, però tingué dos germans... Fan el 14 d'abril una manifestació els republicans i u que hi havia tota la vida enxufat en l'ajuntament, més fatxa que... Anava davant de tots amb la bandera republicana pegant banderaes a tots. Jo dic, xe, no té vergonya, no tenia vergonya.

Després vosté va fer la guerra, clar.

Sí, no te dic? Tota la guerra.

Vosté era de la Quinta del Biberón?

No, no, anterior. Jo del 40, ixa era del 42. Jo era del 40. Tres anys primer, amb els republicans. Me llicèncien, [10 min.] manaven els de Franco ja, i mos dien "rojillos" a mosatros. Els rojillos. En'cabant manen els rojillos i mos tornen a cridar per culpa de la guerra d'Alemània. No te dic? Dels 17 als 24. I ací estic. I sense pressa d'anar-me'n [risses].

A on va fer la instrucció?

Pues el primer que mos cridaren en República, a Torrent a dependre. En Torrent no tinguérem cuartel ni res, estiguérem un mes allí, deprenguérem a disparar un fusil i mos portaren a Teruel, a la guerra, amb 17 anys. Sense cuartel. En'cabant sí, en'cabant el parque d'artilleria de València, ahí fiu la guerra i ho passí de categoria. La guerra no, la pau después. I ahí estiguí... hasta hui [risses].

Va tindre sort, va anar propet.

Ahí estiguí molt bé. I és a on més deprenquí, perquè u pa dependre si és bo no deprén, l'han de tractar malament pa que deprenca, i ahí deprenquí molt, perquè me ficaren assistent d'una senyora que havia segut molt; el fill era molt bo però ella una agarrà com un... Havien segut rics i com no tenien res... un criaet. Però ahí deprenquí a viure bé: totes les pel·lícules que estrenaven en València les veïa jo, perquè m'enviava a on fóra i no em donava ni dinés pal

tramvia. I jo feia: millor. Perquè si m'haguera donat dinés s'haguera cregut que l'enganyava, però com no em donava... Pa anar-me'n a Lliria sense dinés pal tren... pues jo: a vore quina pel·lícula fan hui... *Lo que el viento se llevó*, pues al cine. Que estava el Rialto, el Capitol i el Olimpia, ixos tres cines. Són els tres d'estreno.

I va acabar allò i ja se'n va vindre ací a treballar al forn?

És que jo ja nasquí ací. Fa cent anys que nasquí [risses]. Ací han hagut molts canvis: s'acabà la guerra i no n'hi havia farina ni hi havia pa ni hi havia res. Jo que era el major i dos germans a coure cassoles a les dones hasta que hi hagué farina, en'cabant sempre n'he tingut u o dos treballant amb mi, però tots m'eixien bons.

I algo d'estraperlo?

D'això vivíem. Jo sóc u dels que més dinés, de Foios, dels forners, jo. Que díem estraperlo però no és estraperlo. El llauraor semblava forment, el govern s'enduia... el pagava a 30 cèntims el quilo, però el llauraor amagava lo que podia i el venia a duro el quilo. Jo era del que comprava forment a d'ells, el duia al molí, venia la farina... I guanyí dinés aixina. Estraperlo. Alejandro Lerro Garcia, li dien al jefe del govern, el que creà el nom d'estraperlo.

Hi ha també el mite de que els forns coïen purets.

Home, ixos eren estraperlistes que digam, que els feien en casa i venien i els ficaven al forn pa que se secaren i a vendre. Caliquenyos, que dien.

Entonces això és veritat.

No, això és aixina. U, de bé que li anà, acabà en la misèria. Perquè anava fent propaganda, a on hi havia festa anava fent propaganda dels purets d'ell, i clar, el que va entre l'oli se unta. Ho pergué tot. [15 min.] Ixe era el que venia a torrar purets, ell i la dona, que el forn està ahí al costat, el forn vell. I me llamava l'atenció a mi la dona d'ell, que els provava. Que entonces vore una dona fumar era raro. Clar, els provava els purets [risses]. Nelo Mànega li dien... Toni! Toni Mànega. Que ara fa un ratet he estat comentant lo d'ell: feren les escoles... que ahí al cantó hi ha un edifici xicotet, i allà un atre, que eren aseos que dien; i he estat parlant amb un obrer de davant, que això ho han fet en tres dies, i no s'ho creïa. Dic: costà més de fer eixe tros... i és de veres, ixe trosset, que la finca ixa... és que això ho han fet en quatre dies, eh? Però jo no sé si és pa bé o pa mal, perquè antes albanyils... obrers de vila que dien, en hi haven la mitat de Foios, ficant atovons, rajolers... I això hui s'ha acabat tot. Els porten la peça feta, la col·loquen. Ixa l'han feta en dos mesos o això, ixa finca. Però dos hòmens! Panals... han llevat la faena a tots. Vorem lo que ve, eh? Per això, per dur tot fet de fora ja. Bueno... Jo només vull que pa vosatros que vinga bé. Jo ja ho he viscut lo meu bé.

Home, estem millor de lo que estaven vostè en la postguerra...

Allò sigué molt mal, la postguerra. Se'n tingueren que anar tots els d'ací a França a la vendímia, a l'Argentina, a no sé què... Ací no en quedà cap. Ací morien de fam tots en la postguerra, perquè com primer eren "rojillos" en'cabant venen els de Franco i enxufava als d'ell. El que era rojillo no tenia faena. I pegaren a fugir a Sudamèrica... Ahí... Jo què sé: un milió d'espanyols hi havien ahí. Pues mira... Jo no estic content com se viu hui. Com viviu: jo visc bé, però estic content perquè entre els que manen no se mata ningú. Entonces se mataven tots, eh? Però molt. No vull... ganas de plorar, de pensar-ho. Vingueren els republicans que dien,

que eren els de la FAI, als retors els mataren a tots, al que era un poc beato apareixia mort en un camí. Allò sigué el desastre més gran del món.

Ací en Foios va haver molt de mal?

Home, en dir-te que era un poblucet i mataren a 24! La u perquè havia renyit amb son tio, l'atre perquè el cosí era de l'atre partit...

És molta, molta gent...

Mira, no vull pensar-ho. Allò sigué criminal. Perquè ja te dic: hui hi ha lio, hi han granujes, hi ha... Però això, organitzats pa matar hui no n'hi han. Hui, pues mira, estan... la u mata a la dona... Que no hi ha dret tampoc. Modèstia apart: me casí als 30 amb la dona i morí als 90 la meua dona i en la vida ringuérem. I me dic: xa, els cinc que tinc són sants! Ara dóna vergonya. Això sí que apareix algun dia: no sé a on l'home ha mort a la dona; no sé a on... Quasi tots els dies n'ix u o atre. Com, digam... acoso sexual? Ahí sí que estan morint-ne algunes. **[20 min.]**

Vostés ací la farina la traurien dels molins? Hi havia tres molins...

No, estos molins eren molins caseros, el traíem dels molins de fàbriques de deveres. Es que en aquell temps no hi havien camions, i duien el forment en el tren. El tren xurro que dien, d'Aragó. Eixia la farina ací, i hi havien deu o dotze fàbriques de categoria en València. Desaparegueren. Quan isqué el camió en vez de dur forment durien farina d'allà. Jo la gaste de Cuenca, que la duen com si fóra d'ahí al costat.

I la nyenya per al forn era d'ací del terme, m'imagine.

Pues mira, han desaparegut quasi tots els forns de nyenya. Però a mi me la du u de Casinos que se dediquen a d'això i no me falta... Jo creme nyenya, serà l'únic forn de per ací que crema nyenya. I s'ho estimen les dones, diuen que és millor; diuen. Uns de Lliria... de Casinos són. Però no me falta un trompiu.

Lo que sí que haurà fet vostè és hores.

Bé, mira, no parlem d'això perquè te creuràs que m'alabe, i no és alabar-me. Jo treballava 14 ó 15... i la meua dona igual, eh?, 14 ó 15 hores al dia, i la meua dona igual. Que te vas a riure: dos germans meus més jovenets se feren dos nóvies senyoretetes, d'ahí de Meliana. Jo me'n fiu una... mira, no vull nomenar... Quan passa un gos i una gosseta... La vaig vore en València en la fira d'agost: xe, esta pa mi. Ho vaig endevinar. I els meus... érem tres amb nóvia, i ells se burlaven de mi. Vull dir que... "Una fabriquera". Treballava en una fàbrica de Burjassot. "Una fabriquera", se burlaven de mi. I acabaren els dos desgraciats, perquè senyoretetes però... I la meua treballadora d'una fàbrica, al costat meu. Ací treballàvem 14 ó 15 hores, lo que fóra.

I de nit.

Tota la nit. I ací estic.

Entonces vostè vida d'eixir de festa poca, i de bar i això...

El bar era anar ací al casino a fer-me un cafè, no tenia temps tampoc... Al millor un dissabte si feien un bou embolat a on fóra, a Vinalesa o... a vore'l, no a torejar. Però res, treballant a gust. Quan se treballa a gust, u treballa. I content de vore que lo que plantava se collia. Això és lo més bonico del món. No me n'ha eixit ningú perdut ni drogadicte ni res.

Feien molt de pa, ací?

Home, antes se feia més pa que ara, se menjava més pa. Antes en un bar lo primer que traïen a la taula... pa a la taula. Ara entres a un bar, estan dinant i no veus el pa. No el veus.

I feien pastes... feien més coses, a banda del pa?

Ara és quan ne fan més. Ara no paren, ara guanyen més amb la bolleria que digam. Ací en fan molt. Modèstia apart tamé: el únic forn de Foios que fa açò, és el únic, eh? No paren. Que el goven ha fet una cosa ben feta: com diuen? Jornaler autònom. Perquè ací en hi haven cinc o sis treballant i no estaven en seguro de res, però se fan treballadors autònoms i ara u se paga lo d'ell. **[25 min.]** Al millor treballa en tres puestos a l'hora, de matí en un puesto... Això és lo que mos ha salvat, perquè jo non tinc por a que vinguen i que si en hi han quatre o cinc treballant... però que són autònoms, s'ho paguen ells. Això se creà amb els llauraors, que si era un poble llauraor i anaven a jornal, a cada dia a un camp i sense cap seguretat social... I ells tenien la targeta d'autònom, i venia el mes, anaven s'ho pagaven... Ara els treballaors està aixina. Hi ha treballaor que va a tres puestos, però ell se paga lo d'ell. Home, que no hi ha perill de que vinguen.

Quan vindrien festes tindrien més faena.

Ui, no hi havien festes. Quan més treballàvem: nadal i tot... No hi havien festes. Era... modèstia apart, és que Foios, el forn de Foios era este. El forn de Foios el forn Vell, açò és el forn Vell. Deprengueren de pastisseries, perquè vingué un pastisser i els ensenyà. I l'únic forn que fan algo -a muntó fan de bolleria-, és ací; els atres forns antes els ho duïen de tal fàbrica, venien en una furgoneta a dur-s'ho i al millor era del dia antes. I desaparegué, ja no venen. Ixos de la furgoneta desaparegueren tamé. I ací a l'hora que entres les veus treballar.

Vostés que treballaven tantes hores, què feien amb els xiquets? Els xiquets estarien pel forn també.

Com t'ho diria? Sempre teníem una dona encarregà dels xiquets. Estic parlant... la millor sogra del món, la millor sogra del món la meua [risses]. Els cinc xiquets els agarrava... perquè la meua dona... No és parlar malament: als cinc o sis dies de parir ja estava...

Ja estava treballant...

...però la meua sogra els vestia, els donava el biberó, se n'anaven a les monges de Vinalesa... Els portava de categoria a tots. Que tenen mala fama les sogres, i jo dic que ixa era... per obligació no, perquè era més bona que ma mare, perquè agarrar cinc meus, nascuts... hasta que morí ella. La tia Irene. Irene Muñoz, els dien.

M'imagina que al principi vostès no farien el pa ací; el pa el duria la gent a coure.

A vore, és que el meu principi era antes de la guerra. I se feia molt de pa. En'cabant vingué la guerra i s'acabà, ja no hi havia pa. Els llauraors se plantaven forment, pastaven, venien i el coïen... Aixina estiguérem cinc o sis anys. Que tamé... no m'agrà alabar-me: mosatros érem tres anant als molins d'arròs i el pallús que diem mos el donaven, i cremàvem tot lo que feia falta. Els atres compraven nyenya i estava cara i cremaven lo menos que podien. Total, el forn de Foios tamé era ací, perquè les dones feien: "ah, en al forn Vell ahí no pagues puja" Puja era coure, volent dir que lo que valia més el pa que lo que havien pagat de coure-ho. Però era per això, perquè anàvem a molins... Guillem de Castro a València ne hi haven molins d'arròs; allí anàvem a fer pallús. Un atre molí en Puçol tamé. Treballàvem molt els tres germans. Però ells amb les dos senyoretetes... Mira em sap mal; acabaren molt malament. **[30 min.]** I jo la

fabriquera que me dien, aveà a treballar en la fàbrica vingué ací i li pareixia xautxa açò. Era de Burjassot la meua dona.

Entonces les dones els portarien el pa i el portarien el gasto per a cuire.

Pastaven en casa la pasta i en la post feien els pilots, el duïen al forn i quan estava bo el coïen. Pagaven la puja que dien, la puja.

Foios es va inundar l'any 57, se'n va eixir el riu i ho va omplir tot d'aigua...

La riuà ixa a Foios no arribà. A Foios arribà antes, el barranc de Carraixet de Bétera i això, ixa és la que arribà a Foios. La de València no. La riuà de València no arribà a Foios.

I la de Carraixet ací els va fer mal?

Home, dins de ma casa que era lo vell, un metro d'aigua per dins de casa. No, no cal parlar d'això. Ixa riuà... com se dia? De Bunyol o de... el riu d'allà, el barranc de Carraixet que díem, que venia per Alfara i per ahí. I ahí a Vinalesa estava [*inintel·ligible*] tota per Foios, atén. Home, jo festejava; dissabte, tota la nit treballant, me mude a estes hores pa anar-me'n a ca la nóvia i antes d'arribar al bar veig mig metro d'aigua roja per el carrer. Me fique dins del bar però al rato era un metro d'aigua roja. Me'n vinc a casa i un atre xic i jo a ficar els sacs de farina damunt dels taulells. Però ací es ficà un metro. Açò era corral, ahí al costat. Pues mira... La de València ací no fiu mal. No hauríeu nascut vosatros.

No, encara mos faltava...

No mos digueren ni el 10% dels morts que haveren. No mos ho dien. Anaven al riu a vore la riuà, venia l'aigua per darrere i se'ls enduia a tots a la mar. Allò sigué el colmo, la riuà de València.

En tots els pobles hi ha un puesto que era a on s'anava a passejar amb les xiques. Ací a on anaven, en Foios?

Si comence a contar-t'ho... [risses] Érem xavalets i el paseo dels jóvens era este carrer que topeta en la iglésia, el carrer Major. Ahí anaven a passejar-se xavals i xavales. Después passaren de la plaça a l'estació. En'cabant de l'estació al camí Rel, perquè anaven obrant ací.

I a Pasqua i a Sant Roc i tot això, a on anaven?

A Pasqua a la Lloma, i érem grupos d'amics i amigues. Anàvem a la Lloma a ballar la Tarara. Recorde encara cançons d'aquelles. I Sant Roc era la festa del poble, que feien festes de deveres. Ara tampoc fan festes. Vingué el cotxe i se pergué tot. "Hala, anem a les festes de Meliana", se n'anàvem a les festes de Meliana; les festes d'Albalat, a les festes d'Albalat; a Sant Honorat a Vinalesa. Anàvem d'uns pobles als altres quan era la festa. Ara han vingut els cotxes [35 min.] i s'ha perdut tot.

I a la mar anaven?

Mira, si te parle de la mar... Jo acabava a estes hores la faena [*les 5 ó les 6 de la vesprada*], agarrava un berenaret... perquè parlant en sério, era el més inútil de Foios [risses], aixina primet, xicotet, i m'ho fiquí en el cap als 7, 8 ó 9 anys. Jo he de ser tan inútil? Me fiu dos cordes aixina pa fer gimnàsia ahí, i me fiu el més fort de Foios. De deveres, eh? Me fiquí... no peguí a ningú; a dos que els peguí, al metge. Els peguí... en defensa pròpia: una bofetà a u que tinguí que anar al metge. N'acabant... en la Jutera entraven als 15 anys les xavales, i anàvem els

xicons i els de Meliana mos tenien enveja, perquè a les xicones de 15 anys els agradàvem. I arribant a Melina d'un camp n'ix u un pam més alt que jo i el que venia amb mi escapa a córrer. I jo no escape a córrer, a vore este què vol. Entre dins, a raonar, a que me diguera... Alça el puny pa tirar-me però me doní jo més aire que ell, i era un pam més gran que jo, i li trenquí la mandíbula, que els metges no s'ho creïen n'acabant, volien saber amb què li havia pegat, i era una punyà meua. Li trenquí la mandíbula. Me fiu el més fort de Foios.

Això m'ho dia per la mar, jo li preguntava per si anaven a la mar.

Tots els dies anava. És que anava, a l'estiu, tots els dies a la mar, i això és lo que me feia fort. La mar pues entraves pac a dins pac a dins que te venien tres metres d'aigua i en'cabant venia... com se diu?, un això de arena que te venia l'aigua als genolls. La meua marxa era arribar al cavalló, que diem. Al cavalló. Això me feu fort. Perquè hi havia poquets que arribaven al cavalló. Eixia, me n'anava correguent pac al Grau. Estava en les Arenes i ahí havien fet un tancat pa dones i d'ahí pac allà ja no es podia passar. Si anava pac allà arribava a la platja del Puig i era grava en vez d'arena. Tampoc, pac ací. En'cavant correguent a casa. Tu diràs que m'alabe, però era el més fort de Foios. Me fiquí en el cap: no tinc que pegar a ningú, i mai me peguí amb ningú. Perquè els dos que peguí anaren al metge els dos. És una mania que jo agarrí de fer-me fort. A una olivera que teníem ahí un solar amb oliveres, una corda allà dalt, i ho vaig vore en el circo, que pujaven allà dalt i jo feia: jo no tinc que pujar? Al mes o això ja pujava com els del circo. Els meus amics i germans volien pujar, pujaven un metro i ja no podien més. Jo m'agarrava, xum, dalt i pac avall. I això és lo que m'ha mantingut fort hasta hui. Home, un home m'ho ha preguntat antes: quina medicina te prens? Dic: ninguna medicina. Ninguna, eh? I ací estic.

I amb Cúper tenien relació? Anaven a festes o...

Ahí estava Cúper que era Foios, i al costat era Meliana. **[40 min.]** Allò tenia més vida que Cúper. La platja de Meliana... o com diem a allò...? Roca. Allò tenia més vida. I la platja de Meliana més vida. Jo eixia d'ací i ahí al Xarxo que diuen està a l'esquerra el camí de la mar i a la dreta una senda que eixia a Roca. Pues correguent per ahí a Roca. I sempre tenia alguna novieta en Roca. Amigues; antes sabíem respetar més que hui. Eren amigues. I anàvem a nadar a la mar. En Roca.

I el tabaco? Perquè vostè ha fumat a muntó.

Espera't un poquet: mon pare, tenia jo 19 anys, morí als 54 de la gola i ningú dels tres fumàrem, a partir d'entonces. Perquè havia... Morí als 54. I entonces vingué el tabaco rúbio inglés: el Chester, el Marlboro... que ara no hi ha tabaco d'aquell, ara és mentirà tot. Allò era... estaves ací, passava u per allí... "Xe, este fuma Lucky". Sabia que fumava Lucky. Ara no se sap. Entonces agarrí tots els vicis, als 27 anys nóvia i tabaco rúbio. Que presumíem del tabaco rúbio. Del Camel i del Chester. Però en'cabant ja mamprengueren a fer-ne ací i s'ha perdut, ja no hi ha tabaco rúbio... No te dic que passava u: "Ui, què oloretà!", sabies que anava fumant rúbio. Ara jo el tinc ahí i igual té que siga rúbio que moreno. Les meues filles diuen que fumen rúbio i és mentira.

El meu tabaco, Ducados. Dos paquets cada dia. De deveres, eh?

I no ha tingut cap problema mai?

No perquè, parlant en serio, com tinc l'experiència de mon pare, jo no fume: jo xuple i el tire. Per això en gaste tant, perquè no entra pac a dins. I no me fa mal, no, però és per això. Diuen

que el que va entre oli se unta, però jo no me unte perquè no me'l tragué. Gens, eh?, ni miqueta.

Ací a l'horta de Foios es feia tabaco?

Ací se'n feia a muntó, però ahí a Vinalesa i per ahí tots els camps eren de tabaco. I tots els llauraors de cada mata... perquè ho feien en contracte amb la Tabacalera, però els llauraors si una planta tenia 20 fulles li'n llevava 10, que és amb lo que guanyava dinés. Venia la planta a la Tabacalera però ell s'havia guardat 10 fulles, que eren aixina, que el venia més car, clar. Ahí en plantaven molt de tabaco. De Vinalesa pac allà, i molts feien purets, quasi totes les cases feien purets. Caliquenyos que dien.

Tindre ahí la Jutera per a vostés era faena? Repercutia un poquet o...

Atén, la Jutera salvà a Foios, ahí treballaven tres turnos. Les xiques pa fer-se el dot, encara que foren de bona casa, es ficaven a la Jutera, el que guanyaven pa elles. Pa fer-se el dot. Ja te dic, la Jutera salvà a Foios, **[45 min.]** en'cabant vingué la guerra, com eren alemans i cuentos desaparegué. Ja no existix res. Però ahí venien trens especials a dur treballaors a la Jutera. I és quan Foios cresqué. Amb la Jutera molts vingueren a viure a Foios.

Vostés hauran fet moltes pastes: coques cristines m'imagine, pastissos de moniato...

Ui, el poble de les coques cristines era Foios. De deveres, eh? Mamprengueren a fer dolç les meues xiques, i un pastisser que venia a ensenyar-los. I tornaven a ma casa. I seguixen. Ara passes pel forn que vages està tancat, perquè antes ho compraven de hui pa demà, ho venien. I ací venen i està fet una hora o dos. I s'ha quedat el forn Vell. Que no m'agrà parlar: que desapareixerà, eh? No tinc ningun fill forner.

I jo ací estic fent el tonto.

Bueno, ja ha treballat prou!

Ja he treballat prou, sí. Atén, te vas a riure: als 90 anys esta i l'atra m'agarren de l'orella: "Tu, tu no treballes més". Me tiraren de la faena [risses] i buscaren a u. Però de deveres, eh? Als 90 anys! I ací estic 10 anys fent el bobo ja.

Hi ha que descansar, ja s'ho ha guanyat, ja.

Me traten com si fóra el Nostre Senyor. Un dona que ve; dos paquets de tabaco ahí, no u. Diu: fuma lo que vullgues. Ve allí, me porta... no sé lo que me porta: una botelleta d'ixes i un gotet de zumo de fruta, m'ho du al llit, de categoria. Home, la prova la tens que veges com estic. Ací estic pa lo que vullgau manar. Que no siga molta faena... [risses]

Quines pastes més feien? Feien coques cristines, pastissos de moniato m'imagine...

Ui, pastissos de moniato no t'ho puc ni nomenar els que feien. Coques cristines, coques amb sagí... Sagí de cerdo. Venia nadal pastissets de moniato, venia... lo que era costum; venia Pasqua: llançaores que diem, panquemao no ne fèiem prou. No en fèiem prou, a Pasqua. Les mones que dien. Jo crec que ara s'ha perdut tot això. No, ací a Foios el forn Vell és l'únic de Foios que fa de tot, eh? Perquè no m'agrà alabar-me, però tu vas de vesprà per ahí i veus tres forns que hi ha tancats. I ací veus que no paren. Hui és divendres, no? Hui fem pa demà de matí. I m'han eixit treballaors tots. Però és lo que dia, els llauraors ja ho dien: el que sembra bé cull bé. No m'agrà alabar-me però si ells haveren vist que dixava de treballar i me n'havera anat al bar, s'haveren fet manteros. Però jo mai els he manat faena, **[50 min.]** però com

anaven a anar-se'n i deixar-me a mi treballant? I m'han eixit de categoria. Veus?, esta Mari Carmen, mestra, i se dixà de mestra i ací està treballant 14 hores. Ella és la que m'ho du tot.

(...)

I ixé que els averigüí era tècnic —tècnic, eh?—, que ací es feien bons melonars, i ell passava per un camp amb un bastonet, amb un punxonet; ell no els collia: els marcava. I rere collint-los. És que ho entenia; Blaio ixé. Se poden contar anècdotes. Tamé un llauraor que se creia sabut i arribà ell marcant i raere u collint. En'cabant entra el llauraor rere d'ells i melons que no estaven marcats a la regaora. I van a carregar: "xe, ací hi han melons que no estan marcats". Criden a Blaio i diu: "això no ho he fet jo. Au, dixeu-los tots pa l'amo". No se n'emportaren cap. És que Foios era molt llauraor, molt. Era un poble de llauraors de deveres. El poble dels melons díem mosatros. En'cabant mampregueren a plantar taronjars i no treballar, i s'ha perdut, l'horta s'ha perdut. I antes ixies a passejar-te a l'horta, jo. Parlava amb el tio Vicent, baix la figuera. Ara ixes i te creus que estàs en un desert, no voràs a u. Si caus un bac no te plegarà ningú. S'ha perdut l'horta.